

ID. SZINNYEI JÓZSEF (1830–1913): RÁT MÁTYÁS (1749–1810)

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

A magyar irodalom újraébredésének, a nemzeti érzület újabb nyilvánulásának kezdetéül általában az 1771. évet, Bessenyei föllépésének korát tartjuk;¹ ő rázta fel a nemzetet letargikus álmából, mintegy fülébe dörgé: ébredj, különben meghalsz. Ő buzdította társait az irodalomra, maga is tetterre buzdult, és nemzeti nyelvünk csinosítására törekedett műveivel; különösen célul tűzte ki, hogy az anyákkal – kik a német befolyás és ledér divat szárnya alatt elfeledék ősi szokásaikat, nyelvüket, gyermekeiket idegen szóra taníták, hisz a külföldről beszivárgott német nevelők, német könyvek szünetlenül erre ösztönzik őket – megkedveltesse a magyar nyelvet és irodalmat; nem csekély befolyással voltak erre fordított és eredeti színművei, úgy kortársainak regényei. Tudta ő jól, hogy ezen nemes szándéka el fog enyészni idővel, ha biztos alapja nem lesz, mely fejlessze és megszilárdítsa; azért törekedett tudóstársaságot alapítani, mely nemcsak elődeinek, de neki és közvetlen utódainak se sikerült. Az eszme azonban termő földbe vetett mag volt, mely lassan bár, de fejlődött, itt-ott szűkebb körben, mígnem tömörült; ilyen társulások voltak már a múlt század utolsó tizedeiben a Windisch Károly által alapított pozsonyi tudóstársaság, a Mária Terézia gazdasági egyesülete, a bécsi testőrök irodalmi egyesülete, a soproni, pesti és nagyszombati irodalmi társulat, a kassai múzeum- és a komáromi tudóstársaság.

Többen igyekeztek a hazai nyelvet népszerűvé tenni, nemcsak az irodalomban, de az iskolákban is hasznos tankönyvek megírásával. Arról is meg voltak győződve, hogy a nyelv és irodalom népszerűvé tételére leghathatósabb eszköz a színpad és időszaki sajtó megteremtése. De vajmi nehéz ott újat alkotni, ahol már meggyökerezett az idegen elem; előbb ezen dudvát kellett kiirtaniok, a talajt egyengetniük, hogy az új termék gyökeret verjen. A színészet több akadályra talált, azért később honosult meg nálunk, mint a zszurnalisztika.

A hírlapirodalom mily nagy terjesztője a felvilágosultság és nemzeti érzületnek azt említenem is fölösleges. Hathatós gyámola az a társulási intézményeknek, elősegíti a nyelv csinosodását, terjeszti az irodalmat és olvasóközönséget teremt. Nem hiába van egy, a harmincas években megjelent hírlap címlapján: „írják az olvasók”, mert azon olvasókból valóban írók is váltak, csak így magyarázható meg az időszaki sajtó gyarapodásával együtt növekedő írók nagy száma. A hírlapok nem teremtettek ugyan lángelméket, mert azok születnek, de eszközül szolgáltak oly íróknak, kik terjesztették az irodalmat, a nyelvet pedig azon fénypontra emelték, melyen a mai nap áll, a szomszéd, művelt nagy nemzetek irodalmával, ha nem is versenyezve, de lépést tartva.

Mária Terézia negyvenéves uralkodása alatt az összes hazai zszurnalisztika az egy Pressburger Zeitungra szorítkozott. Nem csoda, mert akkor minden Bécs felé gravitált, ott összpontosult tudomány, művészet és az élvezetek százféle neme. A népszerű fejedelemasszony, talán éppen mert nő volt, meg tudta nyerni a magyarok szeretetét, nem volt nehéz főurainkat megnyernie rang, tisztség és más kitüntetések által, míg a középnemességet a testőrség fölállításával Bécshez csatolta. Innét sugárzott ismét vissza hazánkra elnémetesedett hazánkfiaitól a nagyvilági léhaság, de egyszersmind a külföldi német, francia

kultúra; csak idegen nyelvű könyveket olvastak, mert magyar nem volt, vagy a régieket elfeledték. Ki gondolt volna ilyenkor a magyar hírlap alapítására, ha külföldről importált lapokkal – mintegy közvetlen forrásból – éltek hazánkfiak, és a hazai hírlapnak, sőt irodalomnak már-már nem is érezték szükségét. Kétszeresen, sőt százszorosan kell bámulnunk és tisztelnünk azon lelkeseket, ki a süllyedő hajó kormányrúdját kezükbe ragadták, hogy megmentse azt a tátongó örvénytől, és megmentették. Ilyenek voltak Bessenyei György és Rát Mátvás.

Ezen utóbbinak életét és működését akarom a következő sorokban vázolni, hogy fölidézzem a feledékenységéből emlékezetét.

Rát Mátvás 1749. április 13-án Győrött született polgári szülőktől: atyja Rát János, anyja Raits Zsuzsanna volt. Szülővárosában, azután Modorban, Pozsonyban és Sopronban tanult. Pozsonyban az evang. líceumban Benczur József, a későbbi városi tanácsos volt kedves tanára, ki különösen a magyar nyelv és irodalom szeretetét oltá be az erre különben is fogékony fiatal kebelbe. A hazai tanintézetekben befejezván tanulmányait, beutazta Magyarországot és Erdélyt, Debrecenben több ideig tartózkodott; így ismerkedett meg hazánk akkori viszonyaival, megtanulta ezenkívül különösen a nép nyelvét. Ezután tanulmányainak kiegészítése végett külföldre utazott.

A Nemzeti Múzeum Könyvtárában őriztetik Rát Mátvás albuma,² melyben 1772–1788-ig barátai által írt emlékversek és mondatok vannak; ezek nyomán Rátnak ez időközbe eső utazását és tartózkodási helyeit figyelemmel kísérhetjük, megismerjük azokat, kikkel barátkozott, kik jóakarói voltak, megismerjük rokonságát is. 1772-ben Wilfinger János jegyzébe nevét albumába. Ezután ugyanezen kéziratban a következő időrendben találunk bejegyzéseket:

1773. február 11–26-án Sopronban Wietoris Jonatan, Torkos és Gamauf Sámuel; március 3. és 4-én Nemescsón és Kőszegen Asbóth Godofréd, Szakonyi József és Bakos Mihály; március 5-én Nemeskéren és Vadosfalván Kucsovsky Mihály, Bozzay György és Kucsera Márton; március 8–11-én ismét Sopronban Hajnóczy János Károly, Bótz Ferenc, Fabricius András, Bachich István, Lacsny György, Meinel György, Seltenreich Pál Illés, Bárány Pál, Semmelweis Sámuel, Toepler Sámuel és Nagy János György; március 12–15-én Pozsonyban Institoris Mosóczy [Mossóczi-Institoris] Mihály, Hamaliar Márton, Wendler Ferdinánd, Stretsko János György, Ribiny János és Kutsányi István írtak hozzá emléksorokat.

Mielőtt külföldi útjára kelt volna, 1773. április 6–8-án rokonai írták be nevüket emlékkönyvébe pár sor kíséretében, úm. Ráth Ábrahám, testvéröccse Ráth János és nővérei Pingetzerné szül. Ráth Erzsébet és Krisztina, keresztyánya Matkovich Klára; Ráth József már előbb, március 29-én „emlékezetnek okáért” írt kedves bátyjának pár sort albumába, mindnyájan Győrben laktak.

1773. szeptember 10-én már Göttingában találjuk Rátot, ekkor jegyzébe be Méhes György tanuló társa nevét; ezután az ott tanult magyarok bejegyzéseit következő időrendben találjuk ugyanott: 1773-ban Sófálvi József és Fekete Ferenc; 1774-ben Kőrössi János, ki Hollandiába utaztában írta be nevét, 1775-ben Palumbini János Sámuel, pozsonyi szárm. teol.; 1776-ban báró Toldalagi László jogász, báró Radák Ádám jogász, Sonntag Sámuel, Reissenfels Mihály jogász, Fazekas István teol., Conrad Lipót József orvos, Farkas Ádám, Lányi Sámuel, lőcsei szárm. jogász, Hagen Pál; 1777-ben Pillich G., Tsernatoni Samuel jogász, gr. Rhédey Ferenc, Gotthard Godofréd teol. és május 17-én báró Podmaniczky József. Ugyanazon év május 21–23-án Casselben, július 7–8-án Erlangenban volt, hol Michaelis Jakab írt hozzá pár emléksort; július 1-én Nürnbergben, 13-án Regensburgban tartózkodott.

1778. április 6-án találunk ismét bejegyzést Sopronból Lagler Györgytől; a közbeeső időközben valószínű, hogy szülőföldén tölté el; végre 1779. augusztus 10-én Kortsek Gábor, külföldi útjából Pozsonyba visszatérve, emlékezett meg barátjáról, ki ekkor már több hónapot töltött Pozsonyban, hol le is telepedett. A fentebbieken kívül találunk még ezen autográf-

gyűjteményben két nevezetesebb emléksort: az egyik Pozsonyban 1782. szeptember 23-án kelt Szerencsi Istvántól, a másik 1788. október 3-án Győrött, Báthori Gábor teológiai kandidátustól származik.

Rát albumából több levél ki van metszve, azért nem tartom fölöslegesnek a göttingeni egyetemen 1773–77-ig tanuló magyar és erdélyországi ifjak névsorát az ottani jegyzőkönyvből,³ a főtebbieket kiegészítve, közölni:

1773: Báty János teol., Walleisner János Jakab teol., Goszták Mihály teol., Domokos Dienes és Imre, debreceni származású jogászok. 1774: Hissmann Mihály, szebeni szárm. teol., Bruckenthal Károly jogász, Frits Sámuel, erdélyi származású teol. 1775: Ácsi Péter, erdélyi jogász, Cladius, erdélyi jogász. 1777: Hager József Ferenc jogász, Skaritza Gábor jogász, Perlaki Gábor teológus.

Göttingenben közel négy évet töltött el Rát, hol a teológiai tudományokon kívül, különösen a régi klasszikai literatúrát és matézist szerette, meg és alapos ismeretekkel gazdagodva érkezett hazájába. Azonban gyakran visszakíváncozott az előtte mindig kedves emlékü városba; ezen érzelmének egyik művében, következő sorokban adott kifejezést:

„Göttinga! oh dicső tudomány kormányja,
Melytől elválását szívem most is bánja.”

Pozsonyban Rátnak első terve volt egy magyar nyelvű újság szerkesztése, mely által hitte, hogy nemzetének szunnyadó lelkületét fölrázhatja, és fogékonnyá teszi nyelvének művelésére, és egyúttal messzebb terjedő terveinek kivitelére. Patzkó Ferenc Ágoston, pozsonyi nyomdással kiadták az Előre való tudakozást 1780. július 1-én; időközben folyamodtak a helytartótanácsához hírlapkiadási engedélyért, mely azon év október havában megadatott, és a pártolás sem hiányozván, kiadhatták a lap programját. (...) Érdekesnek tartom azt itten egész terjedelmében közölni:

„*A magyar hirlelő levelek eránt való tudósítás* Sz. Jakab havának első napján költ tudakozásom olyan szerencsére talála hazánkfiain között, mind a két hazában, úgy mint Magyar és Erdélyországban mind pedig Bécsben; hogy nemcsak minden renden lévő úri személyek és asszonyok magokat a hirdetett hirlelő leveleknek változtatására feles számmal ajánlották, hanem némelyek, a váltóknak számokat mindenképpen szaporítani igyekeznél, önnön magok számokra azon leveleknek egynél több darabjait is kívánták, sok érdemes tudósok és tisztviselő urak pedig, még azon felül holmi emlékezetes dolgok és történetek felől való tudósításokat is önként ígérni méltóztattanak. – Ezen jóakaratot és a közhasznot intéző szándékom eránt való becses bizodalmat, valaminthogy most egész tisztelettel megköszönni tartozom; úgy ezután is, legközelebb az ígért hirlelő levelek által való kedvek-keresésemmel, kitelhetőképpen megérdemlenni igyekezem.

Mire nézve az előre való tudakozásban tett fogadásom szerént, most mind azon dolgokról, melyeket e váltóknak eleve tudniok szükséges, mind pedig az írónak és magam szándéka felől, bővebb tudósítást kívántam tenni, íme következő cikkelyekben.

1. Minthogy felséges császárné és királyasszonyunktól őfelségétől, nékem a Magyar hirlelő levelek eránt különösen engedtetett szabadság és kegyelmes privilégium csak mostanság érkezhett kezemhez: már ebben a folyó esztendőben, jól lehet sokan óhajtották, azokkal nem kedveskedhetem. Hanem fogadom, hogy a legközelebb jövő esztendőnek beállásával okvetetlen elkezdődik azoknak irattatások és széjjelküldtetések, mely is mindaddig meg nem szűnik, míg a váltók avagy csak annyin lesznek, amennyin eddigelé magokat jelentették.

2. Az egész munkának nevezeti a *Magyar Hirmondó*, és minden darabja annak egy-egy *levele* lészen. Minden levél pedig nyolcadrészben (...) azaz, a nyolc rétűen meghajtott árkusnak formájában nyomtatott fél árkusból fog állani.

3. Jóllehet a Dunán túl valóknak nagyobb részére nézve jobb volna, ha azon levelek kedden és pénteken adattatnának ki, hogy a soproni postával mely csak azokon a napokon szokott délelőtt Pozsonyból járn, azonnal arra a tájra elküldtethetnének: más fontos okok mindazáltal azt javallják, hogy szeredán és szombaton légyen azoknak kiadattatások. Mihez képest az első levél a legközelebb jövő új esztendő napján fog világosságra jőni.

4. Esztendőnként az árok azonképpen megmarad amint az előre való tudakozásban meghatározott (ha szinte néha az irandó dolgoknak sok voltak miatt, fél árkusnál többre telnek is egy-egy levél.) Itt helyben ti. esztendeig, 6 német forint, azokra nézve pedig, akik postán fogják hordatni, 8 német forint lészen, melyet is ide Pozsonyba tartoznak felküldeni.

5. Sokan kívánták, s a szokás is azt tartja hogy fél esztendőre kötelezzék magokat a váltók, és annyi időre tegyék le előre a váltásót. – De, minthogy a többször említett előre való tudakozásban csak három hónapokra vagy egy fertály esztendőre határozottam az eleve való fizetést: nem akarván szavammal játszónak láttatni, most, míg hat hónapok eltelnek, kinek kinek szabad akarátjára hagyom, akár három hónapra tessék, akar pedig fél esztendőre előre fizetni.

6. Némelyek az egész esztendőre való pénzt is béküldötték. Ezeknek nem szükség már magokat sehol jelenteni; hanem bizvást elvárhatják a beállandó egész esztendőben, eleitől fogva mind végig a Magyar Hírmondó leveleinek kezekhez való küldtetéseket. A többiekre is, a kiknek vagy kezek írásával, vagy mások által azoknak váltatására magokat kötelezni tetszett. Az árokban pedig semmit le nem tettek; (a minthogy még eddig nem is kívántuk volt) számot tartok, hogy jövő karácson havának közepettéig, a három vagyis hat hónapokra járó fizetésnek kezemhez való szolgáltatása eránt rendelést fognak tenni. Ugyanazon rendeléstételre kérem mind azokat, akik ezen Magyar Hírmondó leveleit mások vagy magok számára megszerezni kívánják.

7. Annak pedig kétféle módját találhatják, egyik az, hogy a 4 német forintból álló váltásót, nevezetekkel és a leveleknek helységekbe való utasíttatásával egyetemben, valamely alkalmatossággal vagyis postán egyenesen ide Pozsonyba, akár az itt való cs. k. postatisztséghez, akár pedig hozzám küldjék. Mihelyest ez meglészen, azontúl számot tarthatnak, a leveleknek nyomtatott borítékokban avagy kopertákban kezekhez való szolgáltatására. – Másik módja ez, hogy a helységbéli avagy a legközelebb való postatisztviselő uraiméknál magokat jelentvén, és a két vagyis négy Forintot előre letévén, ő kegyelmektől váltásák azon leveleket. Egyébiránt kinek-kinek szabad jó tetszésére hagyjuk, akar melyik utat s módot válassza.

8. Akik később fogják magokat jelenteni, később is vehetik a leveleket kezekhez; de csak ugyan, most ez egyszer, minden hiánosság nélkül, ha a szabott árokat előre leteendik. – Egyenként is fognak azok nálam árultatni, tíz pénz lévén egynek-egynek az árra.

9. Azok a dolgok, melyeket azon levelek magokban fognak foglalni, két rendbéliek lészen: úgymint külföldi vagy idegen országbéli, és hazabéli emlékezetes dolgok s történetek.

10. Sokan úgy vélekedtek e munka felől, hogy az csak valamely más újságoknak magyarra való fordíttatások fognak lenni. – Ilyen csekély szándéka soha nem vőlt annak, aki ezen írást magára vállalta; s maga jelenti, hogy szégyenlené, afélével az időt tölteni, és hazája fiainak jobb munkával nem kedveskedhetni. Azért is szükségesnek ítélte lenni, hogy feltett szándékát világosabban kinyilatkoztassa.

11. A külföldi nevezetes történetek és találmányok felől való tudósításokat, amennyire lehetséges lészen, a kútfőből, azaz, minden nemzetnek tulajdon írásiból s hírleő leveleiből fogja venni, és magyarul érthetőképpen mulatlanságon, s az olvasóknak értelmekhez, hasznokhoz alkalmaztatva, maga szavaival előadni és megírni. A' hoz képest az idegen neveket magyarul olvashatóképpen fogja írni; dehog ki-ki, akinek tetszik, a könyvekben is feltalálhassa, az eredeti betűkkel írva is két vonás közé, avagy rekeszbe melléje fogja

helyeztetni, pl. Burdó (Bourdeaux). Azon dolgokat, amelyek felől fel nem teheti, hogy minden olvasónál tudva legyenek, a természeti és történetbéli tudományokból vett rövid magyarázatokkal meg fogja világosítani. Mert az homályos dolgok unalmasok az olvasónak.

12. Ahonnét ki-ki elgondolhatja, hogy sem olyan bőven, sem pedig olyan korán a dolgok hírül nem adattathatnak, mint a német hírlelésekben, amelyek ennek vagy amannak a városnak felibe való íratása után, minden megkülönböztetés nélkül, egymásból, nem is íratatnak, hanem csak nyomtattatnak. Különben, amennyivel a Magyar Hírmondónak tudósításai későbbben fognak érkezni, annyival hitelesebbek is lesznek.

13. Ami a hazabéli dolgoknak megírását illeti, azt többnyire jóakaróinak és azon úri embereknek fogja köszönni, akik tudósításokkal önként kínálni méltóztattak. Az írón ugyan semmi nem fog múlni, ami leveleit hovátozva mind nagyobb tökéletességre emelheti. Minthogy pedig ez jobbara a hiteles, hasznos és válogatott izenetektől függ; kéri az értelmes hazafiakat szeretettel, hogy aféleket békülden ne sajnáljanak. Mindegy leszen egyébként, akár mely nyelven íratassanak meg néki; csak hitelesek legyenek. A leveleket is, amint fog tetszeni, úgy utasíthatják. A magyar levél hátára pl. ezt lehet írni: a Magyar Hírmondónak Pozsonyba, vagy ezt: Patzkó uram könyvnyomtató műhelyébe adassék Pozsonyban. Azoknak, akik személyesen kívánnak az íróval levelezni, kedvesen és köszönettel fogja venni tudósításokat, és mindenkor kész választát ajánlja. Nem is kívánván holmi nevesztett hírmondó lenni, az ilyeneknek kedvéért imé maga nevét ide teszi – Rát Mátyás.

14. A hazabéli dolgok nevezetén pedig mind azokat érti, amelyek Magyarországot és az hozzá némineműképpen hallgató szomszéd tartományokat, úgymint: Horvát, Tót, Hálits s Ladomér és Erdély országokat egyenesen illetik.

15. Hogy pedig tudassék, minémű hírekkel kívánjon leginkább kedveskedni: kéri először is a két hazában széjjel járó avagy lakozó tudósokat, nevezetesen matematikus, orvos és fizikus uraimékat, hogy az imitt-amott észrevett természeti dolgokat, tapasztalásaikat, némely vidékek és helységek eránt tett jegyzéseiket, a napkeleti és déli szomszédságainkból tudtokra lett történeteket, vagy az emberek élelmek és keresményeknek megjobbítottatása eránt való észbevételet vagy Observatióikat, (melyekkel nem mindenkor lehet egész könyvet tölteni) véle közleni ne sajnálják: melyeket is, neveknek említésével (hanem ha magok azt ellenzeni találnák) az emberi nemzet hasznára és tanúságára, azontúl hírül kíván adni.

A könyvíróknak, nyomtatóknak, árusoknak és kötőknek tulajdon magok haszna azt hozza magával, hogy a munkába lévő vagy elkészült könyveket ezen az úton esméretesekké tétessék. Azok felől, melyek a Hírmondónak szándékával inkább meg fognak egyezni, bővebb tudósítást fog tenni.

Továbbá, a k. universitásokon, akadémiákon és gimnáziumokban irandó disszertációknak, történő disputációknak, exámeneknek és tentameneknek azon Hírmondónak leveleiben nevezetes helyek leszen, ha t. t. professzor uraimék azok felől való tudósításokra fogják méltóztatni.

A népesebb helységekben esztendőnként születeknek, házasodtagnak és megholtagnak számok felől az egyházi személyek hírt adhatnának.

Azonkívül némely jeles alkalmatosságokkal mondott rövid és hathatós magyar beszédek és elmés verseket örömost be fog leveleibe iktatni.

Végre, akármely emlékezetes történetek, bátor régiak legyenek azok, (ha ritka könyvekben vagy írásokban talátnak a méltóságos familiákban és főtisztségekben történő változások; a gazdaságnak, mesterségeknek, kereskedésnek és tudományoknak viszontagságai; a hazában termett vagy készített jószágoknak árok és szám szerént való keletek, az országos kereskedésnek gyarapodása és a fiumei révparton való folyamatja, s több afféle tudni méltó dolgok felől való tudósítások igen hasznosok fognának lenni.

16. Szükség, hogy még ezen dolgok megírattatásoknak rendiről és módjáról is rövideden emlékezzem. Némely értelmes hazafiak ugyan azt tanácslották, hogy elől a haza és szomszéd

tartományokbéli történetek légyenek, azok után a távolabb lévő országokbéli dolgok következzenek. – De, hogy mindenkor ezt a rendet kövesse, azt sok okokra nézve nem tartja helyesnek az író: a többi között azért is, hogy ekképpen sok dolgok egymástól elszakaszthatnának, melyek néha szorosabban egybe vagynak köttetve, hogyses az ember gondolná. Egy példa itt helyén lészen. Észak-Amerika alattunk, a nagy tengeren túl, és tőlünk egyenes arányzatban legalábbis ezer mértföldnyire vagyon. Ki gondolná, hogy az ott való zenebona hazánknak hasznára lehetne? De tudják azt a gazda emberek, hajósok és kereskedők, hogy egynéhány esztendőktől fogva a hazában a dohánynak sokkal nagyobb ára és keleti vagyon, hogyses volt ennek előtte s csudálkoznak rajta. Az oka nyilván vagyon. – Azon Észak-Amerikának egy tartománya, mely Virginiának neveztetik, míg a pusztító háborúval meg nem zajosodott, igen sok s jóféle dohányt termesztett és küldött Európába, melyet most nem mívelhetvén, a magyaroknak kéntelenítettik hajdani nyereségének egy részét engedni. Azt tartom, hogy jobb lészen, a rendet a dolgokhoz mintsem a dolgokat a rendhez szabni; az egyenlőség sem hasznos mindenkben; a változás néha kívánatos. Azonban, ahol lehet, így fognak a történetek egymás után következni: hiteles – bizonytalan – költött dolgok. Ezek után holmi kótyavetyéknek vagy eladandó jószágoknak hirdettetések fog megírati; melyért mindazontáltal azok, akik azt beiktattatni kívánják, egy német forintot tartoznak letenni. Megeshetik ugyan néha, hogy némely hiteles dolgok a költemények közé fognak helyheztetteni, és viszont némely hiteleseknek írt dolgok költemények lésznek. De ki téhet róla, hogy valamint a testi szemek látására, a dolognak bizonyos távol léte megkívántatik; úgy az értelemnek világa is azokat a dolgokat jól által nem látja, amelyek vagy igen újak és mostaniak, vagy pedig igen régen történtek? Azon se csudálkozzék senki, ha ezt vagy amazt vagyis a maga tudósítását a Magyar Hírmondónak leveleiben fel nem találandja. Mert nem lehet, nem tanácsos, nem illő, nem is szabad mindent kimondani, nem hogy írásban hírlélni.

Ami a magyarságot illeti, amellyel a Hírmondó élni fog az, az alföldi Tisza-melléki, de a Duna-mellékivel és Erdélyivel elegyedett lészen. Ezt tartja az író leghelyesebbnek. Maga magán mind egyik igen szűk és azoknak a sokféle dolgoknak megíratatására, melyek itt előfordulnak, nem elégséges. – A szóknak írásán nem illő senkinek megütközni; holott az eránt még semmi közönségesen bévett szokás vagy szabás nincsen. Had[d] légyen nékem is szabad azt követnem, amit leghelyesebbnek tartok. Mindazonáltal illendő tisztelettel és köszönettel fogom venni, ha valaki, akár a dolgoknak előbeszélésében ejtetni fogott hibák, akár pedig a szóbeli fogatkozások eránt tisztességesen meginténd; vagy valamely dolognak alkalmasb nevezetire megtanítánd. Külömben is valódi újság ez, amit most kezdünk, holott ezen az úton még soha magyar nem járt előttünk. Vajon hol s miben lehet tehát engedelmet és segedelmet várni, ha itt nem?

Hogyha igyekezetünknek kívánt folyamatja és előmente lészen; mind az író, mint pedig a könyvnyomtató azon fog lenni, hogy a hazának ez által hová tovább mind inkább használhasson és tetszhessen; s ettől sem egyikünk, sem másikunk, sem költségét, sem fáradságát, nem fogja sajnálni. Költ Pozsonyban, Szt. András havának 17. napján, 1780. Patzkó Ferenc Ágoston könyvnyomtató műhelyében.”

A föntebbi évszám sajtóhibából nyomatott 1779 helyett; ezen program különben is az eredetinek csak utánnyomata, de így is elég nagy ritkaság.

A lap tartalma tökéletesen megfelelt a programban kitűzött irányynak, mert a politikai hírek nemcsak feldolgozva lettek, gyakran magyarázattal is elláta azokat a szerkesztő; itt-ott rövid megjegyzések, okoskodások, sőt humoros célzások is fordulnak elő. A rovatok címei nem ritkán változtak is, pl.: „Különféle történetek”, „Elegyes hiteles hírek”, „Bizonytalan dolgok”, „Külföldi történetek”, „A külföldről holmi, mivel jobb nincsen”, „Hiteles hírek”, „Hihetetlen dolgok”, „Széjjel a világon”, „Hadi dolgok”, „A tengeren történt avagy történhetett dolgok”,

„A szárazon történt dolgok”, „A hadakozásnak folyamata” stb. A hazai dolgokra „Hazánkbeli történetek” rovat alatt különös gond fordított, mert az ország minden részéből találunk tudósításokat, melyek nem ugyan eredeti levél alakjában, hanem kivonatban vannak közölve a nagy közönséget érdeklő részek. A városi és megyei tisztválasztásokat híven közli. Képviselve van benne a hazai minden nyelvű irodalom, mégpedig lehető teljesen; a nevezetesebb művekről rövid kritikát mond a szerkesztő „Tudománybeli dolgok” rovat alatt; ugyanitt megemlékezik az egyetemről, a fő- és elemi iskolákról, kivételesen rég megjelent könyvekről is, így Szarka János kissé hosszabban ír „a’ Bécsben látott Sylvester új testamentumáról.” Többször hoz gazdasági híreket, tudósításokat, tanácsokat osztogat egyes kérdésekben. Kiterjeszkedik a természeti tüneményekre, közöl olykor légmérsékleti feljegyzéseket. Néha-néha helyi híreket is hoz, és hogy a szépirodalom is képviselve legyen benne, nagy ritkán közöl adomákat is és verseket.

Rátot előzőnlötték versekkel, melyek többször nem ütötték meg a mértéket; nemcsak terjedelmesek, de rosszak is voltak; nehogy azonban elriassa ezen versírókat vállalatától, mindjárt a 20. szám toldalékjában közölvén Mulai Konstantin veszprémi piarista rektor és iskolaigazgatónak Bajzáth József ottani püspök nevenapjára írt versét, ezt ily szókkal vezeté be:

„Aszerént, amint az előre kibocsátott Tudósításban fogadtam, hogy némely jeles alkalmatossággal írt rövid s hathatós beszédek és elmés verseket közlök, melyek nemcsak azon nagy érdemű méltóságra nézve, akinek tiszteletire írtak (mert néha nagy uraknak tisztességekre rossz verseket is szoktak koholni), hanem önnön magokra nézve is, akár a gondolatokat és képzéseket tekintjük, akár pedig a szólásokat és a sorok végeknél egyeztetését igen is megérdemlik, hogy közönségesekké tétessenek.”

Az idegen nyelven írt versek ellen tiltakozott ugyan, de azért néha, ha talán a nyomtatási költséget is megfizették, külön lapra lenyomatta azokat, és toldalékkul csatolta a hírlaphoz.

A tudománybeli dolgokra gyakran kiterjeszkedik, így örömmel közli a külföldön élő vagy utazó hazánkfiairól nyert híreket, pl.: Matejsik Mihály mérnök út- és hidépítéseit, kitüntetését; Balog József orvosnak amerikai utazását, Fogarasi Pap József dicséretét, Nagy András rézmetszőről szóló híreket. – A budai egyetemnek 1780. június 25-i felavatási ünnepélyét, a magyar egyetemek történetével együtt, több számon keresztül a legnagyobb részletességgel közli, az ezen alkalomra nyomtatott beszédek és versek jegyzékével együtt. – Körülményesen leírja a Krassó megyében talált 16. századbeli erdélyi érmeiket.

A szerkesztőnek nem egyszer volt alkalma matematikai tudományát is kifejthetni, midőn pl. a kör négyszegítésének képtelenségét magyarázá, és azt külföldi tekintélyek példáival is illusztrálta. Az erlangeni újság balga hírért, hogy Madridban 79 quintilió hagymát fogyasztottak egy évben, számításával tette nevetségessé. Dicsérettel említi fel irodalmunk azon jelenségét, „hogy maholnap már algebrát is reménylhetünk magyar nyelven, Göde István készítette.”

Nemzetgazdasági eszméket is fejtegetett; midőn hazánk pénzfogyatkozását említi, ezeket írja:

„Az ételben, italban, ruházatban, lakásban elhatalmazó negédesség (luxus) és hovatovább nevedező kényesség, melynek legkisebb részecskéjét is más országokból hordatjuk még inkább fogyasztja pénzünket, hogy sem ennek előtte.”

Főlemlíti a meggazdagodás példájául a fiumei tengerparton besózott hússal való kiviteli kereskedést. Moldvaországban a szigorú télre következett döghalált és sáskák seregét leírván, azt ily megjegyzéssel kíséri:

„Boldogtalan ország, melyben a tudatlanság és rendtelenség uralkodik! Mert abban a legkisebb csapás is éhséget, döghalált és egyéb száma és vége nélkül való nyomorúságokat szerez; melyeknek különben tudománnyal és jó rendtartással elejét vehetni.”

A helytelen és túlzott divatot is megtámadja, amidőn közli a Nagy-Britanniában szokásos magas hajviselet leírását ekképpen: „holott háromezernyi ezer felfodorított hajú asszonyság vagyon, egy-egy fő két font szőszet hordoz. Ez mindössze számláltatván tészen 30 hajó tonnát (60 ezer mázsát) mely 12 sereges hajóbéli készületre elégséges volna”; ezt veti hozzá: „kételkedem.”

A vizek lecsapolását és mocsárok kiszáraitását is ajánlja. Ipar és kereskedelemre is kiterjeszkedik, ugyanis megemlékezik a kassai porcelán készítéséről, a nagybányai kőszénről, és közli olykor a gabona árakat. – A mezei gazdaság és állattenyésztés sem volt elhanyagolva lapjában, mert találunk abban többször a földművelésről apróbb híreket, de olykor hosszabb közleményt is hozott; így K. D. alájegyzéssel (csak kivételesen és igen ritkán közli a tudósító névjegyet, miután a beküldött cikket rendszeren a szerkesztőnek kellett átdolgozni, illetőleg megírni) a szőlőművelésről nagyobb cikket találunk. A vizahalászatról, veteménymag-árulók családságáról stb. apróbb közlemények jelentek meg a lapban. Benkő József Erdélyország fűvészetéről írt bő értekezést. Találunk ezenkívül a lapban tudósítást a trencsényi hévizek és a füredi savanyú vízről is.

Többször vett hírt a vidékről boszorkányságok és garaboncák felől, mely híreket midőn közli, csillag alatt írt megjegyzésével és felhozott példáival vagy hasonlataival igyekezett azt nevetségessé tenni, a többi közt ekképpen:

„Hitel felett való dolog, melynek az emberek között ugyan mindennap mását láthatni, de az okatlan állatokon még eddig hasonló példája nem tapasztaltott.” –

Szörnyetteket is gyakran közöl, de kellemetlen hatását ekképp fejezi ki:

„Én ugyan efféle hírrel hetenként untig eléggel kedveskedhetném, vagyis inkább komorkodhatnám. De örvendetesekkel szeretem inkább az olvasókat gyönyörködtetni.”

Közművelődésünk Rátnak különösen szívéen feküdt; irodalmunk, nyelvünk művelését minduntalan főlemlíté, buzdítása közben azonban hiányainkat is fájdalommal, mintegy szemrehányóan idézte föl; így, midőn a műkedvelők által Lugoson játszott német színelőadásról emlékezik meg, ezt teszi utána:

„Ha magyarul volt volna ez a mesejáték, minden magyar városok felett Lugosé volna az a dicsőség, hogy ottan kezdetek legelsőben elég személyű valóságos magyar komédiákat játszani. Egyébiránt még jele sem látszik, hogy ezt egyhamar reménylenünk lehetne, bátor írva vagyis nyomtatva alkalmas számmal legyenek mind vígságos mind szomorú játékmeseink. Mire nézve már a lengyelek is felülhaladtak minket.”

Az uralkodó iránt mindenkor lojális érzelmeket fejez ki a szerkesztő; így a Mária Terézia uralkodását megíró történészeket eleve figyelmezteti, hogy el ne felejtsek azt is magasztalva főlemlíteni „hogy annak az éktelen tudatlanságnak egyszeribe végét szakasztotta; mely az emberi nemzetnek örök gyalázatára sok szegény anyákat, csupán csak azért, mivel mértékletességek után megvénültenek, de sok bú, baj miatt elkedvetlenedtek vala, minden irgalom nélkül tűzre ítélt, kárhoztatott!” A magyarok által kegyelt és szeretett fejedelemasszony halálát, temetését és az országszerte megült gyászszertartásokat nemcsak több számban körülményesen leírta Rát, de gyászverseket is közöl: „csak a szebbeket válogatva iktattuk be” úgymond. – József császárnak oroszországi utazását hosszan leírja. Midőn anyja halála után trónra lépett, pátenseit sorban közli, olykor magasztaló szavak kíséretében mint: „József uralkodásának minden napja új meg új jeles nagy jótéteményre virrad”, továbbá: „II. József császár uralkodásának csak első esztendeje is oly sok nagy cselekedetekkel tündöklik, melyeket – más egyébként nem gyáva fejedelmek sok esztendő elfolyása alatt sem vihettek végbe. Ezek még a külföldieket is úgy megillették, hogy mindenre valamit József végez, különösen reá figyelmezzenek.” – Nem csoda, ha ezen tisztalelkű hazafi is vakon hitt a külfénynek, ország-világ el volt ragadtatva József lángesze és intézményei által, melyektől csak üdvös eredményeket vártak; hisz fennállottak a megyék, a nemzet palládiuma, a magyar nyelv még ekkor nem lett megtámadva; de később észre tért a nemes

szívű Rát is, és haragjának olykor – amennyire a cenzúra engedi – keserű szarkazmusban ad kifejezést.

Végül Cook kapitány utazását is bőven leírja, megemlékezvén így az ötödik világrészről is.

Rát hírlapjának nyelvezetét illetőleg megjegyzi, hogy ő sem követi az ország bizonyos részének nyelvét, „Mert a Duna vidéke-béli Magyarország már régen kiszorult a könyvekből, s hanemha valaki magát csúffá akarja tenni, azon többet közönséges helyen nem beszélhet, annyival is inkább könyveket nem írhat; nevezetesen pedig verseket türhetőképpen nem szerezhethet. Ezt legfőképpen a Dunántúl való Magyarországról kell érteni. De ellenbe a Tisza melléki és erdélyi magyar – is sok tetemes hiba nélkül nem írhat, ha csak emezt nem tudja és számba nem veszi...”. Ő tehát mind a két rendbeli szójarást figyelembe veszi, a szóknak származására és a különböző szóejtésre ügyel, és aszerint írja lapját. Különösen azt tartja szem előtt, hogy a magyar nyelv a tudományok gyarapodására tudós és könyvbeli nyelvvé tétessék. Így elmélkedik, midőn Rájnis *Magyar Helikonra vezérlő Kalauz*-át ismerteti, de többször visszatér ezen tárgyra, és mindannyiszor védi új szavait és helyesírását, mely különösen a mássalhangzók gyakori megkettőztetésében állott, ezzel akarván mintegy a hangsúlyt kifejezni. Egyébiránt irálya, tekintve a zsurnalisztikai könnyű és világos előadást, elég folyékony.

Lássuk, kik voltak Rátnak barátai és munkatársai. Ezek közt elsősorban Révait kell fölemlítenünk, kivel folytonos összeköttetésben és levelezésben állott; egypár versét is közli lapjában; de ezenkívül főképp a magyar költők versei és népdalok gyűjtésénél hathatósan támogatja Révait, és ezzel elősegíti vállalatát. Nemcsak hosszú felhívást tett ez ügyben közzé lapjában, de ezt többször föleleveníti, buzdítja a gyűjtőket, hogy a tervezett mű: „Régi és Új Elegyes Versgyűjtemény I. kötete még a jövő tavasszal” meg fog jelenni, csak küldjék gyűjteményeiket Bécsbe, Schmidt Mátyás nyomdájába. 1782. év végén így ír ismét:

„A Magyar Versgyűjtemény, melyet egy érdemes hazafia ez esztendő elején ígért vala, abba nem marad, jöllehet a gyűjtőnek nem vélt viszontagsága egy kevéssé megkésleltették annak világra jövetelét. Ezt tulajdon maga biztató leveleiből írom. Amely írások és könyvek őkegyelme számára Szaniszlóról (Galicsországban) Bajáról hozzám küldettek, kezéhez szolgáltattam.”

Midőn Kazinczynak Magyar Muzsák Almanachja című, hason irányú vállalatát fölemlíté „nyakaszakadt igyekezetnek” nevezi azt, csakhogy a közfigyelmet Révai gyűjteményére fordítsa. – Benkő József Nagyszebenből és Erdély több részéből küldött tudósításokat, sőt ő készíté a Magyar Hírmondó rendes évi mutató tábláját (tárgy- és névmutatóját), mely ha nem is lehet kimerítő másfél íven, de mindenkor hasznos útmutató, és emeli a hírlap becsét. – Baróti Szabó Dávidtól is közölt pár verset, melyeket „elmés verseknek” mond a szerkesztő. „Gyöngyösi János uram verseiben” úgymond „különös tulajdonságot tapasztalhatni, mely azokat hamar megesmérteti.” Több versét közli. Egy erdélyi báró, N. kapitánytól közölt két verset. Ezek voltak Rátnak neves munkatársai és barátai.

Voltak azonban ellenségei is, kik nem egyszer megkeseríték napjait. Így ráfogta „egy esmeretlen jóakarója”, hogy ő a németből vett fordításokat durva szókkal gyalázta. Ez ellen védekezett, és keservesen panaszkodott. Több felől vett levelet, melyekben lapját ócsárolták, ezek ellenében felhozza:

„...munkájának nehéz voltát, miután efféle még magyar nyelven nem íratott. Néha szokatlan szókkal él, de akkor, mikor jobbak nem vétetődtek szokásba; némelyeknek erőltetett homályosnak tetszett írása. De mind olyan az, amihez az ember nem szokott. Néha talán unalmas is. Az ugyanazon okból vagyon. Azonban tudni való, hogy ez csak kezdet. Levelezésem nem állott még jól lábra... Nem alábbvaló mégis (azt akárkinek meg kell vallani) a Magyar Hírmondó, akármely külsőországi hírlelő leveleknél. Többre pedig nem köteleztem magamat...”

A könyvekről szóló tudósításokat sem szerette mindenki:

„De e részben senkinek sem engedhetek. Nem volt szándékom, hogy egyedül az országlásokban előforduló változásokat megírnám. Mindenek felett szükséges, a tudományoknak folyamatját és gyarapodását hirdetni. A magyarnak nincsenek hónapos írásaik, mint más nemzeteknek, tehát ezen hiányt kell pótolnia.”

Molnár János apát Magyar Könyv-Ház című folyóiratának négy szakaszát (kötetét) Pozsonyban adta 1783. évszámmal, az első kötet azonban még 1782. év végén megjelent; ennek előszavában Rát ellen fordul a szerző, és így ír:

„Bár ne dicsérnék ezek a kintornálók sokszor azokat, kik gyalázatot érdemelnek; s ne becstelenítenék azokat, kik méltók teljes becsületre. Az ilyen munkában, a legokosabbak, s tanultabbak közé számlálhatjuk mind a bécsi deák újságíró, mind Rát Mátyás Pozsonyi hírmondásit. De ezen úrnak nem feltett szándéka az hazán kijebbn lépni az ilyenekben, vagy a könyvnek titulusán és rövid summáján kívül egyebet eléadni illendő ítélettel. Sokan egyebek egybegyűjtenek mindennemű író, s a javát a gazával egyelítvén, egynéhány rendet vagy falkát belőle eléadnak; de aki csak az ő munkájokba tekint, kevés hasznát veszi a jónak is.”

A Könyv-Ház nem annyira a könyvek kritikáját, mint azok rövid kivonatát hozta; a négy kötetben 323 cikk van, ezek közül csak 37 magyar tárgyú, melyek Benkő Fűszeres könyvét kivéve, igen kevés beccsel bírnak, a külföldi művek is nagyrészt etnográfiai tárgyúak; azért ezen vállalat, mely nagy garral indult meg, csakhamar részvéthiány miatt megakadt, úgyhogy a következő, V. szakasz 1793-ban, az utolsó, XXII. szakasz 1804-ben jelent meg Pesten, nem a régi alapon és tartalommal, hanem inkább életrajzi irányt követett, és a szerző teológiai műveinek is néhány kötetét magában foglalja; de van bennük nyelvészeti és más apró értekezés is, azonban a külföldi elem mindvégig túlnyomó. Molnárnak egyáltalán nem volt igaza, midőn Rát lapjának becsét kicsinyíti, mert az tökéletesen megfelelt az igényeknek; hogy a hazai irodalmat felkarolta, az neki csak érdemül róható fel; lapjának csekély terjedelme sem engedte, hogy a külföldit is figyelemmel kísérje. Azért Rát, Molnár Könyv-Házát ajánlotta, különösen Benkő 'Nomenclatura botanica'-jáért még az idegen nyelvűeknek is.

Rát Mátyás hírlapjának 1781. évi 68. levelében Rájnis Józsefnek 'A magyar Helikonra vezérlő Kalauz'-át ismertette. Ezen ismertetést következő szókkal kezdi:

„Ez a munka noha ami bőségét illeti, nem nagy (mindenestől 11 árkusokból áll nyolcadrét) de a benne foglaltatott dolgokra nézve megérdemli, hogy bővebbecskén szölljunk felőle. Maga az író is nagyon fennen szól a maga munkája felől. Melyben mindazáltal nem szükség megütközni. Mert vajon, s ki tulajdoníthatja a poétáknak véteknél, ha Horatiusnak nyomdokiba lépven, azt e dologban is követni kívánják? Talán azt inkább sajnálhatni, hogy egyebeknek hibájok avagy különbetértések felől igen kemény ítéleteket téssen.”

Ezután Rát védelmezi irányát, különösen helyesírását, mely alkalomból pár új szót is hoz fel, ti. hogy ő a magánhangzót tató betűnek, a mássalhangzót zárónak, a szótagot tátatnak szokta mondani. Erre Rájnis a Kalauzhoz – 'Megszerzés' címmel – 90 lapon pótléket írt; ebben Rát kritikájának minden egyes tételét nevetségessé igyekszik tenni, segítségül vevén még a Hírmondó sajtóhibáit is. Rájnis „keményen megvagdalta”, sőt „mocskolódo szavakkal is illette Rátot”, mint egykorú életírói vallják. Sokban igazat adott Rájnisnak a nyelv fejlődése, sokban Rátnak, ki a nép nyelvét és kifejezését akarta érvényre juttatni, míg amaz a régi írókét. Rát ezen Megszerzésre komolyan és higgadtan válaszolt, félremagyarázott szavait visszaviszi igaz értelmükre, a gorombaságot pedig, felidézvén azokat, a közönség ítéletére bizza ekképpen:

„Horatiushoz való hasonlítottása nyilván igen nagy dicséret. De őkegyelme ezért is neheztel, s erre való feleletinek utolján azzal vigasztalja magát, a mit, úgy mond, gyermekkoromban egy kedves mesteremtől hallottam: hogy a botom végét rágó ebeket nemcsak fennen szólással, hanem veréssel is bizvást elijeszthetem. Ne csodálkozzék a kegyes Olvasó ezen darabos beszéden. Többet is talál ilyet, ha a Magyar Helikonra vezérlő

Kalauzhoz tartozó Megszerzést egészen megoldvasni nem sajnálja. Most tapasztalom, hogy igen is hibáztam, amidőn azt, az illetlen kérkedékenység eránt mentetetni igyekeztem. A Megszerzésnek csaknem minden leveleim elég világosan mutatja, hogy legkisebb érzékenysége sincs az eránt, amit a deákok modestiának hívnak.”

A szók végén a megkettőztetett betűket: bann-benn ragoknál a felett, alatt mintájára, úgy a kettős mássalhangzókat: egygy, menyinyi, anynyi szókban, Rát – kettős hangzásukat vévén indokul – használta ugyan, de ezek mint fölösleges sallangok kivesztek a használatból, éppen úgy, mint más, legjelesebb nyelvészeink által ajánlott újítások. Azért Rát mégis önérettel mondhatta hírlapjáról: „Írása akármilyen volt; de szándéka és igyekezete felől bizvást mondhatja, hogy az jó volt. Ha valamikor az ő Olvasóinak hasznos mulatságot szerzett, ha kiknek valamiképpen javokra szolgált; azt tartja legbecsesebb jutalmának s gyönyörúségének.”

*

A Magyar Hírmondót Rát Mátyás nemcsak szerkesztette, de ő maga írta egészen, sőt javította is; amint ez már a 6. számban kitűnik. Ennek végén ugyanis, valamely panaszos felszólítás folytán, előbb kijavítván az első öt számnak sajtóhibáit, a következő szavakra fakadt:

„Több hiba is vagyón, lesz ezután is, akármint vigyázzak, annyival is inkább, mivel magamnak kell a nyomtatásbéli hibákat nyesenem. Aki minden hiba nélkül tud írni vagy betűt szedni, álljon helyembe és a betűszedő helyébe. Ha pedig nem bízik magához, tisztességesen jobbítsa meg a hibákat.” Később így menti magát: „Nem csuda, ha ilyen siető munkában amilyen az újságírás és nyomtatás hiba esik. Némelyeket most vettem csak észbe.”

Sok baja volt a postaexpedíció, reklamáció, késedelmes fizetés stb. miatt, mely panaszok és felszólalások most már naivul hangzanak, de akkor igen komolyan vétettek. A hírlap a cenzúrán megvizsgáltatván, kinyomatott; a postán szokták azután a nyomtatott borítékokba tenni; a vidéki előfizetők ezért évenként 2 forinttal fizettek többet, mint a helybeliek; ebből egy forint a kincstárnak jutott postadíj fejében, és egy a hírlapok expedálásáért a postahivatalnak. Akik hiányosan kapták hírlapjaikat, reklamálhatták a pozsonyi főpostahivatalnál pár sor írásban. „Ha a lapok kimaradnak – írja Patzkó – engem az írókat mentnek vallom, nálam minden szerdán, szombaton kellete korán elkészülnek.” Megtörtént az is nem egyszer, hogy az előfizetési pénzekből a vidéki posták levonták a két-két forintot, pedig a kiadónak minden példány után le kellett fizetnie a taksát a pozsonyi postahivatalnál. Kéri a kiadó a pártolókat a negyedév végén, hogy jókor küldjék be az előfizetési pénzeket, mert „hitelbe nem küldik a lapot, sokan restanciában vannak.” Évnegyedes előfizetést 1781-ben már nem fogad el a kiadó, mert a postatisztség fél esztendőre veszi meg rajta a cs. k. postának járó fizetést. Azután ígéri, hogy amint kezéhez veszi a pénzt, postán nyomtatott recepisztét küld, mert többen addig is féltették pénzüket, míg a lapot nem kapták; később azonban ezt írja: „mindenkinek kvitanciát nem küldhet.” Sokan panaszt emeltek azért, mert a kiadó nem küldte a lapot a lejárt előfizetés után; erre ezt válaszolja: „ki-ki jelentse be szándékát a beküldött előfizetéssel, akarja-e tovább is járítani a lapot, különben kénytelenek vagyunk a Leveleket elvonni, mivel a váltság be nem érkezett.”

Ezen technikai nehézségek és pénzügyi kalamitások dacára a lap kellő pártolásban részesült, mert már az első fél év végén ezt írja a szerkesztő:

„A pártolás oly reménységgel táplál minket, hogy a Magyar Hírmondó nem fog úgy jární, mint a Svédországban lakozó velünk rokonságos szómi (finniai) nemzet nyelvén ezelőtt egynéhány esztendőkkel íratni kezdett ugyan hírlelő levelek... melyet látván nyomtatója és árulója, hogy kár nélkül tovább nem folytathatja, esztendő múlva félbenhagyta.”

Ismét fél év múlva így ír: „Voltak kik ezen hazánknak javára szánt munkát helyén hagyni, javallani s kedvelleni, sőt meg is köszönni, dicsérni és előmozdítani méltóztattak...”; ezt

szerénységből nem fejtegeti, mint a számos dicsérő verseket, még külföldről is küldve, nem tette közzé. Voltak olyanok is, kik féltek, hogy a lap megbukik és pénzük odavész, ezeket már a második év közepén így vigasztalta a kiadó:

„Azoknak, akik minduntalan attól félnek; hogy e (magok szavaként) közhasznú munka a váltóknak fogyta miatt félbe ne szakadjon, bátorkodásokra köszönettel jelentjük, hogy az idén szinte százzal szaporodott a váltó- jóakaróknak számok. Holott imitt-amott előforduló akadályok miatt, nem volna csuda, ha még annyival kevesebbedett volna.”

A szerkesztő, többnyire pihenést hozván fel okul, amerikai módra olykor egy hétre felfüggeszté lapját; ő ugyan nem tett úgy, mint azon Jenki, ki vadászat ürügye alatt pár hétre megszüntetvén lapját, előfizetőinek kedveskedésül lap helyett vadat ígért; hanem az előfizetők elnézésében bízva, szép szavakban kért bocsánatot, többi közt ekképpen:

„Az előre kikért engedelem szerint bátorodom jelenteni, hogy a következő 30. levél nem jövő szombaton, hanem egy hétre fog megjelenni.” Ismét: „Ne véljék érdemes jóakaróink, hogy azon szabadsággal, melyet magunknak előre kikértünk, ne talán vissza akarunk élni, amidőn jelentjük, hogy az 70. Levél csak mához egy hétre fog kiadódni. Jövő szombaton minthogy ugyanis ünnep lesz egy kis pihenésre való ürességet kérvén az író. Ezen fogyatkozást pedig most az idefoglalt toldalékkal pótolja.” Később: „A betűszedő engedelmet kér, hogy a jövő kedden leendő innepet, úgymint Szt. István magyar király napját ne kellessék magyar újság rakással megfertőztetnie. Ha ezt nékie megengedjük, azután való szerdán nem lesz újság, és így az 65. Levélnek mához egy hétre kell haladnia. Minthogy különben szorgalmatos ember, és a Magyar Hírmondó körül való munkáját (ámbar egy szót magyarul nem tud) mindenkor serényen és kevés hibázással viszi véghez; én is bátorodom érte esedezni.”

Rát Mátyás 1782. június 11-én már tudta, hogy a laptól megválí; részint a szerkesztéssel járó kellemetlenségek, de még inkább a nyugodtabb élet utáni vágy, és hogy nyelvészkedési hajlamait egy országra szóló munkában kifejthesse, érlelék meg ezen elhatározását. Lapjában ekkor felhívást tett közzé, melyben figyelmezteti az előfizetőket, nehogy a pénzt idejekorán beküldjék, elég ha azt a kiadónak az év utolsó hónapjában szokásos felszólítására cselekszik, mert ő a pénzt el nem fogadhatja, miután a lapot csak az év végéig fogja írni, s így a beküldött pénzről nem is fog senkinek számot adni.

Az év végén pedig a hátralékos fizetőkhöz így ír:

„Vagynak némelyek, kik ebben a vége felé siető fél esztendőben vett újságokért még meg nem fizettek, sőt olyanok is, kik több elmúlt fél esztendőkre való váltsággal tartoznak. Minthogy pedig az író azokért kezes lett, s mind az ide való cs. k. postatisztségnek, mind a könyvnyomtatónak érettek meg is fizetett: önnön becsületekre kéri őkegyelmeket, ne fosszák meg igaz jutalmától, hanem hová hamarébb, ne sajnálják ő nékie, ti. az R. előbetűvel jegyzett írónak, ami az övé, megadni. De mindazáltal ez az intés avagy kérelem azokat éppen nem illeti, akiknek az, maga jószántából, tartozása szerint vagyis gyakran közölt tudósításokért, néminémű jutalom gyanánt azon újságlevelekkel örömost kedveskedett.”

A Magyar Hírmondó 1782. évi utolsó (101.) Levelében Rát Mátyás búcsút vesz a közönségtől, s mintegy öngazolásul többi közt a következőket írja:

„Nem kérkedékenységből, (jól lehet más jótéteményeivel igenis illendő dolog dicsekedni) hanem inkább a magyar nemzetnek javát s díszét munkálódó igyekezetre lehető ösztönül, jelenti, hogy ezen csekély munkáért számtalanszor tapasztalta mind a két hazában lévő, mind külső országokban megtelepedett magyaroknak, sőt más idegen nemzetféléknek is hozzája való különös nagy jóakarukat. Mivel sokan önnön nevek szerént magokat meg nem esmértették, hogy háladatosságát hozzájuk különösen megmutathatná; közönségesen mindnyájoknak, mind esmerősöknek mind esmérteleneknek, illendő tisztelettel való köszönetit jelenti. – Gyakorta megeshetett, hogy vagy a tudósítóknak vagy az olvasóknak kedveket nem töltötte. Amazoknak azt írja közönséges válaszul, amivel az előljáró

tudósításban magát még előre az eránt mentségessé tette: Nem lehet, nem tanácsos, nem illő, nem is szabad mindent kimondani, nemhogy nyomtatásban hírlelni. Ezekről kész bocsánatot vár, ha meggondolják, hogy ez oly munka, melynek tökéletessége nem egyedül magától az írótól, hanem nagyobbára az idő szerént való történeteknek mivoltától és egyébünnen érkezni szokott tudósításoktól függ, s, hogy ez nem afféle munka, melyet jobbitgatni és csinosítgatni lehetne; holott gyakorta csak annyi idő sem engedtetik reája, amennyit az ember magának egy közönséges levélírására szokott venni. Egyébként ez még eddig csak kezdet vala, melyre legfőképpen szók körül való keresgélés kívántatott; sok külföldi dolgok nem lévén még magyarul elnevezve. Más dolga, hogy azt tettetesebben folytassa. – Amely fogyatkozások pedig az íráson kívül néha-néha megestenek, azokról nem tehet az író... Ekképpen véghez vittem azon kötelességemet, melyet három esztendőkre önként magamra vállaltam. Egy-két levélben tett némely fogadásaimat: hogy erről a dologról máskor bővebb tudósítás fog következni – már nem teljesíthetem. De hiszem annak senki sem vallja kárát. Azzal az eggyel mindazáltal mintegy magamra nézve tartozom, hogy némely szóknak írásában, s egy-néhány dolgoknak elnevezésében követett különös szokásomnak okát adjam. Melyet is az ellenem íratott minapi könyvre való választételnek alkalmatosságával ím megcselekszem.”

Minden törekvése odairányult, hogy megkezdett nagy munkáját jó kezekbe helyezze, kiben megbízva, nyugodtan várhatta annak a nemes irányban való haladását. A lapot Révair akarta bízni, de a nyugtalan természetű lángész nem váltotta be szavát, és így Rátnak ezen igyekezte meghíusult. Maga Révai 1784-re szóló Előtudósításában Rátnak érdemeit magasztalván, és a lapnak azóta történt hanyatlását is főlemlítvén, így ír ezen tervről:

„Patzkó Ágoston Ferenc úr, pozsonyi könyvnyomtató és áros, a jövő 1784. esztendővel is folytatni fogja a Magyar Hírmondónak íratását: és ugyanoly szorgalommal nekikészül munkájának: hogy azt azon virágzó, és kellő állapotra hozhassa amelyben volt első kezdője s írója, ama tudós, és nagy nevezetű Rát Mátyás úr alatt.” (...)

„Mire nézve először is eme hírközlő Leveleknek megíratások végett ugyan azzal a férfúval tette szövetségét, kit elbúcsúzásakor, már ez előtt egy esztendővel, maga kívánt, és ajánlott volt neki Rát Mátyás. Ez a jó hazafi oly forrón viseltetett nemzetéhez: hogy amikor már más életrendre el lévén hivatva, azt a dicsőül elkezdett dolgot maga tovább nem folytathatta, olyanra kívánta szállatni, aki hasonló iparkodással szaggatna a közhaszonra, következőképpen utána is fenn tartaná a Magyar Hírmondónak becsit és érdemét...”

Rátnak pozsonyi életéből fennmaradt még némi emlékezet az ottani evangélikus jegyzőkönyvben. Ugyanis az 1782. május 9. tanügyi gyűlésen, melyen br. Prónay Gábor elnökölt, és több helybeli s vidéki (református is) nevezetes tanfűv vett részt, ő is jelen volt. Valamint a többi jelenlévőkre, így reá is bíztak 5 darab könyvet, melyeket a kormány ajánlott az iskolákban való használatra, hogy augusztus 20-ig véleményt mondjon felőlök. A reá bízott öt könyv közül 4 matematikai (2 német, 2 latin) s egy történelmi tartalmú (latin) volt.⁴

A Magyar Hírmondó további történetét csak rövid körvonalakban adhatjuk itten, mintegy jelezve, hogy a legjelesebb vállalat, ha nem eléggé buzgó kezekbe jut, végtére is nem kerülheti el a feledés és pusztulás sorsát. Patzkó cserben hagyatván, talán a legelső ajánlkozónak engedte át a szerkesztés gondjait. Ilyen volt az akkor Pozsonyban tartózkodó alistáli és padányi Mátyus Péter, ki az irodalomban alig ismeretes, csak két ponyvairodalomszerű versét tudtam felfedezni, az egyik: Vándorló levél (Pozsony, 1781., nyolcadrés lap); a másik Fontos mondások, falragasz alakú íven (szintén Pozsonyban 1785-ben, nyomtatott 22 strófából álló versesmű); mindkettő megvan a Nemzeti Könyvtárban. Ezen Mátyust eddig az életrajzírók összezavarták kibédi Mátyus Istvánnal, a híres marosszéki orvossal és a 'Diaetetika' szerzőjével.

A hírlap 1783-ban csak az előbbi évfolyamok rossz utánzása volt; a külföldi hírek német lapokból voltak kiírva, ellenben a hazaiak teljesen el lettek hanyagolva. A kiadó tehát méltán örült, midőn Révait megnyerte, ki már az 1783. év utolsó havában átvette ugyan a lapot,

azonban csak az 1784. év első számához nyomtatott „Új esztendőre való igen az elején de azután egyébire is” című beköszöntőjében tette közzé programját, és a szerkesztést buzgalommal és ügyszeretettel folytatta. Bánóczi a beköszöntőt egész terjedelmében közli,⁵ és szerkesztéséről igen ügyesen és behatóan írt Révai Miklós élete és munkái című nagybecsű művének (...) lapjain. Azért itten csak a nevezett szerzőnek egy tévedését akarom helyreigazítani; ugyanis Révai a lapot csak a május 1-én megjelent 33. levélig (számig) szerkesztette, amint ez kitűnik Barczafalvi Szabó Dávid búcsúszavából, ugyanazon évfolyam 415. lapján. Különb is, május 8-án Révai már Győrben volt, és onnan írt Paintnernak. Így tehát József császár azon pátensét, melyben a német nyelv behozatalát a törvénykezésnél a latin helyett elrendeli, nem Révai tette közzé, hanem Barczafalvi, s így Bánóczinak Révairól írt sorai (...) sem vonatkozhatnak reá. Révai különben is, vagy magyarázat nélkül közölte volna azt, vagy több szarkazmussal írta volna hozzá a kommentárt. A Magyar Hírmondó Révai kezében új életre ébredt volna, de négyhavi működését eléggé megkeserítették a hozzá írt levelek; ezekben azt is szemére vetették, hogy nem katolikus paphoz illő foglalkozás a szerkesztés; tehát innen is tovaűzték őt az elkeseredés és lángelméjének fel-fellobbanó tervei. – Barczafalvi Szabó Dávid, ki akkor éppen Pozsonyban nevelősködött, átvette ugyan ideiglenesen a szerkesztést, de azt csak néhány számon keresztül vitte, a 34-től a 49-ig, május és június hóban.

A következő ismeretlen szerkesztő csak negyedévig írta a lapot, mígnem az végre ismét egy ügyes kézbe került. 1784. szeptember 25-én esztelneki Szacs vay Sándor vette át a szerkesztést, a lapot régi értékére emelte, és közkedvességűvé tette ismét; mígnem 1786. május 10-én, a 36. számmal, Patzkóval, a kiadóval történt összezőrdülése folytán megvált a laptól. A 37–47. számokat aztán „egyszer egy, másszor más, néha kettő-három is írta”, mint ez az új szerkesztőnek, Barczafalvi Szabó Dávidnak beköszöntőjéből kitűnik június 21-én kelt 48. levél vagy számból. Ő sem vitte tovább a szerkesztést, mint azon év végéig. 1787-ben Tállyai Dániel, pozsonyi evangélikus líceumi tanár szerkeszté a lapot, mígnem Ungi Pál, a Magyar Kurír segédszerkesztője és a Trenck históriájának fordítója, lejövén az év közepén Bécsből, a lapot átvette és szerkesztette azon év végéig, de sorvadásban szenvedvén, segítettek őt a szerkesztésben majd Tállyai, majd Szabó Márton, tehetséges fiatalember. 1788 elején Ungi Pál betegsége súlyosbodván, hazájába utazott, azonban Győrött barátjánál, szerencsi Nagy István református lelkésznél február 8-án utolérte őt a halál. Szabó Márton is, ki Ungi után a lapot szerkesztette, sokat betegeskedett, és a következő 1789. évben, március végén Pozsonyban meg is halt. A lap pedig 1788. október 8-án a 80. levéllel jelent meg utolszor.

Patzkó Ágoston Ferenc Pesten is nyomdát állítván fel, azt fiára, Ferencre bízta; ez adta ki ugyanazon napon, melyen a Magyar Hírmondó megszűnt, október 8-án Pesten a Magyar Mercurius című hetenként kétszer megjelenő politikai lapot, s ezzel egyúttal kielégíté a megmaradt néhány előfizetőt is; újakat azonban alig szerzett, mert ezen lap is a következő 1789. év közepén megszűnt. (Ennek szerkesztője, Karacs Teréz legújabb szíves tudósítása szerint Török István, váci református lelkész volt.) A Magyar Hírmondó, amint Szacs vay letette a szerkesztést és Bécsben, 1786 végén a Magyar Kurírt alapította, jöllehet Patzkó 1787-ben és 1788 elején szintén adott ki havonként egy-egy ív Magyar Musá-t, mindinkább silányult, és az előfizetők, kiknek száma Rát alatt 500-ra emelkedett, midőn Révai vette át a szerkesztést, már 200-ra leolvadt volt, többnyire az új laphoz pártoltak. Nem csuda tehát, ha a Hírmondó két utolsó évfolyamából alig mutathatunk fel egynél több teljes példányt, ezt is a buzgó irodalom pártoló gr. Ráday Gedeon, ki minden magyar irodalmi terméket megszerzett, mentette meg az enyészettől.

Rát Mátyást 1783. év elején szülővárosába, Győrbe hívták meg az evangélikus község első lelkészének, mely tisztet elfogadván, ugyanazon év április 21-én Perlaki Dávid szuperintendens által Felpécen ordináltatott. A gyülekezet előtt 34 év és 7 hónap óta ő tartott

először ismét isteni tiszteletet május 4-én. A templom felszentelésére néhány éneket készített, melyet Első Isteni tisztelet rende 1783 címmel Győrben ki is nyomtatott nyolcadrét 4 levélen.

1784. év vége felé gr. Teleki József azzal tisztelte meg, hogy napája, néhai felső-wattai Wattay Borbála, királyfalvi Róth Tamás özvegye parentálására őt kérte fel, melyet egy halotti beszédben a sziráki szentegyházban november 28-án véghezvitt, és ily címmel: „Egy Istent-féltő jó és gondos anyának és nagyanyának... Vatai Borbára özvegy... Róth Tamásné asszonynak életében, halálában és holta után való vigasztalásai” Győrben 1785-ben (...) nyomtatásban is kiadott.

Alighogy megismerkedett győri híveivel, midőn báró Podmaniczky József, Bács megye főispánjának – akivel Göttingában együtt tanult – ajánlására a pesti prédikátori hivattal kínálták meg, melyet el is fogadott volna, ha a kissé túlzottnak tetsző, habár nem éppen a maga hasznát kereső követeléseire a gyülekezet reá állott volna.

1786-ban Perlaki Gábor, nemesdömölki prédikátor és dunántúli ev. szuperintendens fölött ugyan Nagydömölkön, régi szokás szerint versekben tartott búcsúztatót. E versei Győrben megjelentek: „Búcsúztató versek, melyeket néhai főtit. és n. Perlaki Gábor úrnak eltemetése alkalmatosságával mondott a n.dömölki egyházban Ráth Mátyás” címmel.⁶

Tudományának híre elterjedvén, a nemescsói egyházkerületi gyűlésen a dunántúli ev. eklézsiák szuperintendensének kandidáltatott, mégpedig második helyen; társai voltak: Nagy István, a tolnai egyházkerület szeniora, Gamauf, soproni lelkész és Hrabovszky, a komáromi egyházkerület szeniora; azonban részben tisztársai érdemeinek kicsinylése, részint irigyei megakadályozták választását és helyette – Kis János szuperintendens szerint – egy olyant választottak, ki vele a tudományokban nem mérkőzhetett. Ezen kívánságának megghiúsulta, és gyülekezetében némely kellemetlenségei, tudományos munkái jó keletének bizonyos reményeivel egyesülten, arra határozták őt, hogy még azon 1786. évben hivataláról lemondjon, és november 26-án tartotta búcsúbeszédét.

Visszavonultan élt ezután Győrött, és idejét egészen a tudományoknak szenteli; fő vágya volt régi tervét valósítani, és egy három nyelvű nagy szótárt kiadni: német–magyar–latin, magyar–latin–német és latin–német–magyar nyelven, nagy nyolcadrétű vagy negyedréttű kétszer hasábozott három kötetben. Az első kötetben a német szavak és szólásmódok hason értelmű magyar és latin fordítással; a másodikban a magyarok, németül és latinul magyarázva; a harmadikban a latin és latinnak tetsző kifejezések magyarul, azután németül is értelmezve, voltak ígérve. Augusztus elejéig Németországban aláírásokat, Magyarországon pedig előfizetőket fogadott el kötetenként 2 frt-jával. Ha elegendő előfizetők jelentkeznek, az első kötet megjelenését azon évi októberre ígérte. Hihetőleg azt reménylő, hogy a szótár, melyet az akkori körülmények nagyon szükségessé tettek, bőven fog jövedelmezni, s ezen jövedelemmel gond nélküli életet szerez magának a szerző. Minden reménysége dacára, a közönség részvéte vállalata iránt oly csekély volt, hogy azt kezdetben már megghiúsultnak tekinté, sőt még fölhívásával tisztársainak nagy részét is ellenségeivé tette. Tervének bukásával végképp meghasonlott embertársaival, kerülte a társaságot, és komorságát halála napjáig megtartotta.

Valószínűleg ez időre vonatkoznak Kazinczynak 1810. június 3. Szentgyörgyihez írt következő sorai:

„Ráthnak kézírásaim közt egy felette nevezetes origin. azaz tulajdon kezével írt levele áll. A Luth. templom oltárjai, gyertyái... ellen harcol, s igen derekasan magyarázza, hogy azokat Luther maga is kihányta volna, ha életben maradt volna, s provokál Luthernek egy Fr. Davidis nevű erdélyi szuperintendenshez írt levelére...”

Ugyanezen visszavonult magányában kezdett 1788-ban a nőnem számára, több részre tervezett imádságoskönyvet kiadni magyarul, de az előfizetők csekély száma miatt ebből is csak a növendék lányoknak szóló rész jelenhetett meg ily címmel: „Keresztény fehérnépnek

való imádságoskönyv, első darabja. Gyermekekre és nevendék leánykákra tartozandó.”⁷ – Minden bizonnyal a fentebbi felhívása szegte ezen jó igyekezetének is nyakát.

Ily körülmények közt mind neki, mind barátainak jólesett, hogy szülővárosa híveitől, kik kitűnő tulajdonait átéreztek és méltányolni tudták, a már viselt papi hivatalra, utódja Freytag halálával, annak helyébe 1789. elején újra meghívták, mely tisztet ő el is fogadta, és működését azon év február 1-jén meg is kezdette.

II. Lipót magyar király koronáztatása alkalmával Rát Pozsonyban lévén, az evangélikus templomban beszédet tartott, melyet ki is nyomatott (...).

1791-ben a pesti evang. szinódusra egyháza részéről képviselőül küldetett, hol lelkésztársaitól jegyzői hivatallal tiszteltetvén meg, sok üdvös tényt művelt, és több tárgyról világos ésszel és férfias bátorsággal nyilatkozott. 1796-ban a pozsonyi ev. gimnázium rektora és első tanára, Streskó elhalálozván, helyébe rektornak és teológia tanárának meghívták; ekkor nagy kedve lett volna azon célpontra jutni, melyre termelt volt, s melyet megérdemelt. Azonban ez is elenyészett, és ő maradt Győrött.

Rát, bár erős testalkattal bírt, a hivatalos munka utóbb megtörte őt, nyugalomra vágyott, de híveinek kérése rábírta, hogy lelkészi hivatalát a győri ev. egyházban buzgón és híven viselte halála napjáig. 1810. január 17-én keresztelt, és másnap esketett utoljára. Február 5-én halott volt, és 8-án eltemették a sokat csalódott nagyérdemű férfiút, ki 61 évet élt.⁸

Nemcsak a közéletben voltak bajai s küzdelmei, de többször keserves bánat sújtá őt a későn alapított házasesetben is; nejét korán elvesztvén, kedves Zenóbia lánya is csakhamar követé anyját, kit édesatyja, Zénó ezen tanítványa zokogva siratott meg. Két gyermeket hagyott hátra, Szókratész nevű fiát, kit a papi pályára nevelt és Júlia lányát.

Kazinczy Ferenc értesülvén Rát haláláról, így emlékezik meg róla Kis Jánoshoz írt levelében:

„Sajnálva hallám a Rát halálának hírére is. Nála lévén május 1803. nagyon sokat vesztett előttem. A legbohóbb gondolatokkal tölt el feje. De mily tiszteletessé teszi őtet én előttem az, hogy ő kezdte magyar újságot írni, s egy Fábrihoz írt levele, mely autográfiai gyűjteményemben áll, és a melyben az antikálvinista luth. papokkal harcol. A Lexikon eránt tett jelentését fel fogom venni a Régiségeim 2. kötetébe. Hogy ő benne sok sajátság volt, alkalmasint gyanítom. De kiből nincs az, ha érdemmel bír s nem közönséges ember! Áldott legyen emlékezete a jó hazafinak és világosság fiának.”

Rátnak erkölcsi és tudományos jelleme a nagyságnak és gyöngeségnek nevezetes keveréke. Férfiúi állhatatosság volt lelkének egyik megkülönböztető tulajdona. Hősies bátorsággal írt gyülekezetében minden ellen, amit balítéletnek és igazságtalanságnak tartott. De ezen állhatatossága sokszor akaratosággá s makacssággá vált, néha pedig megmagyarázhatatlan állhatatlanságnak adott helyet. Nagy mértékben szerette az igazságot, semmit sem félt annyira, mint az ártatlanoknak bármilyen elnyomatását; sokszor csípős és heves volt azok ellen, akiket igazságtalanoknak tartott, és maga is igazságtalanná lett, midőn minden kíméletről megfélekedezett. Sok jeleit adta a legnemesebb emberszeretetnek, de sokszor elidegeníti magától komorsága által azokat, kik segedelmére szorultak. Eleintén igen nyájas és barátságos volt, de miután legkedvesebb tervei hajótörést szenvedtek, a magánosság oly igen természetévé lőn, hogy ezt az embergyűlöléstől nem könnyen lehetett megkülönböztetni.

Mély tudománya és matematikai éles esze mindenütt szembetűnt. Ezenkívül kitűnő ismeretei voltak a történelem, statisztika, politika és a bölcsélet terén; a hazai ékesszólásban kitűnő volt, mit bizonyítanak újságai, nemkülönben kiadott halottas beszédei; a költészetet is gyakran sikerrel művelte. A latin nyelvben járatos volt, a németben kiváló, ezeken felül elég jól értett franciául, görögül és héberül. A győri ev. iskolák berendezésénél is nem csekély érdeme volt Rátnak, ki a tanuló ifjúságot, különösen a latin és görög klasszikusok olvasására serkentette.

Tudományos és művelt lelkének munkálkodása szerencsés foganattal messze kiterjedhetett volna, ha különösen szándékainak nem boldogulása után oly szoros határok közé nem szorítja vala működését. Senki a világon nem bírta többé arra, hogy tudományos tárgyról a közönség számára valamit írjon.

Általában valamíg élt, mind az egész felekezetebeli egyháznak, mind különösen gyülekezetének, melyben a babonákat s balvélekedéseket herkulesi bátorsággal és erővel irtotta, nemcsak hasznára, hanem becsületére és díszére szolgált. „A magyar nyelv és műveltség gyarapodására nézve pedig – Kazinczy ítélete szerint – Pázmány és Szenci Molnár Albert kora óta, egy hazafi sem tett többet, mint ő a Magyar Hírmondó által.”

¹ Forrás: id. Szinnyei József: Rát Mátyás. (1749–1810). = Figyelő 8 (1880) pp. 161–174, 286–296.

² „Nominibus liber est insignibus ille dicatus a Matthia Rath Jauriniensi Theologiae et Philosophiae Cultore.” Kézirat. Kisharánt 8-rét 89 levél Oct. Lit. 389.

³ Kecskeméti Protestáns Közlöny, 1858. I. füz. p. 81.

⁴ Harmath Károly, pozsonyi ev. lyc. tanár úr szíves közléséből (– *a szerző megj.*).

⁵ V. ö.: Bánóczi József: Révai Miklós élete és munkái. Bp., 1879.

⁶ Győrben, 1786. nyolcadrét 12 p.

⁷ Győrben, Streibig József betűivel. 1788. nyolcadrét. 246 p. és 5 szatlan lev.

⁸ Az anyakönyvi kivonatokat Győry Vilmos, budapesti ev. lelkész úr közvetítésére, Nagy Zsigmond, győri ev. segéd-lelkész úr szíves közlése után adhattam; egyúttal az életrajzokban hibásan közlött halálozási napot, melyet némelyek febr. 7-re, mások szept. 16-ra tettek, helyreigazítom.